

INTET OG ALT

En Jægers Dagbog — tanker ved en genlæsning

Johan Fjord Jensen

Det er en grundlæggende erkendelse i den eksistensfilosofi, som har udviklet sig i dette århundrede, at livet først får mening igennem døden. Sagt med Heidegger er døden filosofiens begyndelse. Eller med Jung: Døden er fuldbyrdelsen af livets mening og dets mål, ikke dets meningsløse ophør.

1

Da den første af de moderne kirkegårde - Assistenskirkegården i København - skulle udvides i 1804, fordi det københavnske borgerskab langt om længe fandt ud af at tage den i brug, havde stadskonduktør Rawert udfærdiget en regelret plan for den nye kirkegårds indretning. Planen faldt en del af byens borgerskab for brystet; det ønskede sig kirkegården indrettet efter den engelske parkopfattelses natursyn: med krogede gange og forskudte former, sådan som naturen selv havde skabt formerne. En af borgerne, professor Jens Bang, udarbejdede en alternativ plan, men i kampen mellem de to planer gik den regelrette af med sejren. Den nye kirkegård blev stort set indrettet efter de lige linjers kulturelle og naturløse princip.

Imellem de to principper stod der en vedvarende strid århundredet igennem og helt op til moderne tid. På den ene side ville man gerne omdanne kirkegården til en naturmæssig hvileplads for de døde i

forventning om det paradis, som oprandt efter den endelige dom. På den anden side måtte de nye kirkegårde indrettes med hensyntagen til kravet om hygiejne, der fordrede, at man præcist vidste, hvor hver enkelt var begravet, og til det forhold, at kisterne var rektangulære og derfor burde placeres i lige linjer. Dertil kom, at man samtidig fandt ud af at anlægge gravpladserne som kultsteder for familien. På kirkegårdene genskabtes villaernes haverum i form af familiegravsteder med deres støbejernsindhegninger og mindestene til ære for pater familias. Resultatet var, at det ligelinjede princip kom til at herske. Ønsket om med kirkegårdene at skabe en natur-sammenhæng, som kunne vise hen til håbet om det forestående paradis, kom i strid med begravelsens og familieprincippet rektangulære logik. I kirkegårdene fik den franske have med dens geometriske opbygning og retlinjede sigtlinjer således sit moderne efterliv helt op til tiden efter anden verdenskrig.

I dette sker der imidlertid i helt moderne tid et brud, der er ligeså radikalt, som det foreløbig er diskret. Med overgangen til ligbrænding frigøres kirkegårdene fra det rektangulære princip. Hvad mere afgørende er: de frigøres efterhånden også fra deres udadvendte demonstration af familiesamhørigheden. Familiegravstederne forsvinder efterhånden, og det gør også den særlige indhegning af dem. De bølgede linjer vinder derved indpas i kirkegårdene. Det bliver i stigende grad til, at urnegravene indføres i en frit udfoldet natursammenhæng. Samtidig hermed mister gravstederne deres sociale signatur. Fra midten af 60'erne forsvinder henvisningen til de afdødes borgerlige profession, og det bliver ikke længere afgørende at opregne deres ordner og samfundsmæssige fortjenester. I mange tilfælde anonymiseres gravstenene, så alene de nærmeste, som i forvejen ved, hvem der ligger begravet det givne sted, vil kunne finde stedet. Yderpunktet heri er de anonymes fælles gravplads, som ikke længere blot er for de samfundsmæssigt fortabte, men også for dem, som efter døden ikke ønsker sig erindret i deres sociale rolle, eller som nærer tvivl om, at de efterladte vil tage hånd om plejen af gravstedet, hvis det anlægges i den klassiske form.

Samtidig med at individet efter døden altså skilles ud fra sin sociale sammenhæng og helt eller delvis anonymiseres, åbnes nu op for at det til gengæld placeres ind i sammenhæng med naturen. Under menneskets sociale forsvindingsproces trænger for første gang naturen frem i kirkegårdslivet som den sammenhæng, det endegyldigt kan optages i. En sammenhæng med dens rektangulære fordringer og regelrette bindinger bryder sammen eller mister blot sin betydning, men midt i sammenbruddet bliver en ny sammenhæng til, der forbinder det døde med det overalt og til hver en tid levende. For-

svinding og tilblivelse finder sted i én og samme proces. Det sociale Intet bliver til det naturmæssige Alt.

2

Tanker i den retning faldt mig ind, da den altid opfindsomme redaktion af *Passage* af uransagelige grunde bad mig genlæse Ivan Turgenjovs samling naturskitser *En Jægers Dagbog*, 1852, og skrive om min reaktion på bogen ved genlæsningen. Redaktionen må jo have vidst, at jeg helt tilbage i 50'erne skrev en prisopgave om *Turgenjev i dansk åndsliv*, der udkom som bog i 1961. En af afhandlingens og bogens pointer var, at *En Jægers Dagbog* udgjorde et omdrejningspunkt i Turgenjovs liv og siden i dansk digtning. Blandt andet skabtes igennem dennes naturskitser en ny beskrivelsesstil, som siden kom til at præge impressionismens udvikling i Danmark. I russisk litteraturhistorie er Turgenjovs prosadigtning en af de afgørende koblinger mellem gammel og nyt. Det kom den i ikke mindre grad til at være i dansk litteraturhistorie. Den befinder sig ved modernismens og modernitetens begyndelse. Sådan blev det ikke udtrykt i afhandlingen om Turgenjev. Men sådan var pointen, set i det bag-spejl, jeg nu betragter bogen igennem.

I det spejl ser jeg også mig selv i mit datidige møde med Turgenjev. Efter en af mit livs sikkert for få kriser var jeg i 1952 flygtet bort fra studierne op til Gribskov for at aftjene min værnepligt som militærnægter. Det skete den gang ved, at man blev spærret inde i en lejr og dér sat til at grave grøfter, rydde op efter skovhuggerne eller hugge sten. I dag ville en sådan lejr sikkert blive opfattet som internering eller fængsel, og sådan blev den også oplevet af de fleste af datidens få militærnægtere. For mig var den en befrielse. I de udstrakte skove, der næsten var blottet for mennesker, men til gengæld fulde af naturliv, kunne jeg frit strejfe om og gradvis få styr på en identitet, som var uden samling, men til gengæld var fuld af sans. Da der så under slutningen af mit ophold blev stillet en prisopgave i almindelig og sammenlignende litteraturhistorie om emnet "Turgenjev i dansk åndsliv", besluttede jeg at give mig i kast med opgaven. Den var ikke stillet til mig, men det virkede, som om den var det. Her forelå et forfatterskab, som handlede om ynglinge, der havde besvær med at finde sig tilrette i en fremmed verden, og her var et forfatterskab, der uden selv at vide det beskrev en sammenhæng mellem disse ynglinges splittelse og en naturfølelse som samling på splittelsen. Ydermere blev den følelse foldet ud i en natur, som om alt foregik midt i Gribskov. Det russiske landskabs uendeligt flade former, dets fravær af en ydre dramatik, som gav adgang til

en sansning af dets indre bevægelighed, var sådan, som jeg oplevede Gribskov, og sådan var også en del af de mærkelige mennesker, som fra tid til anden dukkede op i dette sanselandskab.

Med en alt opslugende og alt dette destruerende lidenskab (herunder af min indtil da faste søvnrytme) kastede jeg mig da over opgaven. Den tvivlende yngling oplevede sig i løbet af de 11 måneder, raseriet stod på, som en næsten tvivlløs Aladdin, der bekymringsløst bare skrev og gjorde tingene. Alt det blev udfoldet inden for den akademiske afhandlings rammer og altså så objektiveret, som den slags skal være. Kun min kloge far forstod, at bogen blev skrevet med det, han kaldte hjerteblod. Jeg ville snarere betegne det som en splittet lidenskab, der gradvis størknede til kølighed ved at blive sat i form - lys uden varme, som det er sagt. Med min afhandling overvandt jeg min usikkerhed og fik den omdannet til en karakterform, som rækker frem til idag. I den blev den splittede lidenskab fastholdt som det, der driver værket, men hjerteblodet omsat til en professionel sensibilitet, der blev skilt ud fra sin gamle naturforbundethed.

At genlæse *En Jægers Dagbog* er altså for mit vedkommende at forholde sig til et højt personligt drama, som i omvendt skikkelse nu gentager sig for mig i disse år. Mens mit daværende projekt tog sigte på at få en usikker personlighed til at samle sig til en karakter, går mine nuværende bestræbelser i næsten modsat retning: at gøre den temmelig sikre personlighed usikker igen, at fristille karakteren til en del af den sensibilitet, som blev sat til i den gamle proces. Hvad siger så dagbogen herom? Den siger ingenting, men måske gør den det alligevel, og måske kan den hjælpe til erkendelser under den nye optik, sådan som den i en vis forstand gjorde det under den gamle.

3

En Jægers Dagbog er en mærkelig bog, på én gang meget enkel og fuld af uudtalte dybder. Den handler ikke om noget, ikke andet end at en navnløs godsejer, som jo altså må være Turgenjev selv, på sine jagtture kører eller spadserer rundt i det russiske landskab med de mange skove. Her møder han mærkelige skæbner inden for den russiske landalmue, og her møder han andre godsejere, der ligeså lidt som han selv ser ud til at forholde sig til dagens gerning. Hver for sig fortæller de små historier om sig selv eller andre, men ofte består skitserne ikke af stort andet end skildringen af den store natur med dens omskiftelige liv.

Der dannes sig herved, hvad man med et billede fra en helt anden natur kan opfatte som en Bermuda-trekant. I det ene hjørne af trekanten finder man den livegne bonde, der oftest er skildret som ud-

spaltet enkeltskæbne uden for sin egen sociale sammenhæng. Aldrig ser man ham arbejde. Snarere er han et stykke inventar i landskabet, i mange tilfælde blot et affaldsprodukt, som jægeren henter hjælp fra, når han kommer i nød. Men midt i sin ordløse eksistens har han en skjult viden om alle de andre i landskabet - sammen med dem udgør han myseliet i en indadvendt kultur, omfavnet af uendeligheden. Alle er de ofre, men alle bærer de deres skæbne med en tavs viden om, hvordan verden nu engang er. Dér hvor de små fortællinger er lige ved at nå til deres pointer, lukker de derfor af. Man behøver ikke at gøre det uudtalte talt, enhver ved jo hvordan verden er indrettet. At lade denne tavse og skæbnetunge menneskemasse komme til syne i litteraturen var en af Turgenjevs bedrifter, som han for sin part ikke siden fulgte op med andre folkelivsskildringer. Men med den ene var han til gengæld med til at udløse en bevidsthed om de livegnes skæbne, som i 1861 førte til deres frigivelse.

I det andet hjørne af trekanten finder man så de løsrevne skikkelser fra den russiske godsejeradel, brovtende, nogle forkomne, andre fulde af medynk med sig selv over den hensynsløshed deres livegne undergivne viser dem ved at optræde, som var også de mennesker. Intet sted fremstår de selv, somom de var det. Med skildringerne af dem følger Turgenjev sig ind i den kritiske tradition, som i 1800-tallet fik fremstillet den russiske landadel som en indefra opløst klasse uden fremdrift, uden kulturel vilje og uden skabende kraft af nogen art. Samtidig med, at den skrivende jæger øjensynligt selv befinder sig i en ironisk distance til klassen, deler han skæbne med den ved ikke at skildre sig selv, somom han overhovedet foretog sig andet end retningsløst og uden hensyn til tiden at drive om i landskabet.

I det tredje hjørne af trekanten finder man endelig den russiske natur i dens horisontale uendelighed. At møde den sker, tør man nok sige, på førmoderne vilkår. En del af sensibiliteten opstår ved, at mennesket er blevet bragt ned i tempo med naturen selv. Du går, vandrer eller lader dig køre i små hestevogne. Men i den russiske stornatur er du prisgivet det uforudsete, de uberegnelige afstande, sammenbruddet af køretøjet, der tvinger dig til at overnatte i en hytte, hvis du endda kan finde en sådan, eller blot at søge imod en hule eller andet ly. Eller også tvinges du ind under herredømmet fra alt det i naturen, som du ikke behersker, uvejret, regnen, heden, ja og så de tavs livegne med deres lange viden. Som ikke-behersker påtvinges du et lyttende og sansende forhold til det, der 'hersker', tilfældigheden midt i natursammenhængen. Prisgivet dens væld løses din evne til at sanse og forholde dig til dens mikroliv - skiftene i luften, fra den klamme fugtighed omkring skumringen, til tørheden hen ved midnat til den nye fugtighed i nærheden af

dæmringen, lysets uafbrudte spil med sig selv og ind over skovens løvhang, og spillet i skoven selv mellem dens vældige former og detaljerne i dens uendelige løv:

"Birketræernes tynde Stammer, der ikke stod overdreven tæt, fik pludselig den hvide Silkes sarte Glands, de fine Blade, der laa paa Jorden, straaledede og funkledede som det pure Guld, og de høie, fjerrede, krøllede Bregner, der allerede havde faaet deres Efteraarsfarve - en Farve som overmodne Vindruer - slyngede deres zirlige Stængler ind mellem hinanden og forvildede og forviklede sig i alle mulige Retninger; ... og paa eengang blev saa atter Alt rundt omkring ligesom anløben med et blegblaat Skjær, de grelle Farver slukkedes øieblikkelig, Birketræerne stod glandsløse og hvide, som nyfalden Sne, hvorpaa den kolde Vintersol endnu ikke har kastet sine legende Straaler, -- og sagte, ganske sagte, næsten snigende, begyndte en fin Støvregn at hviske og tiske i Skoven. Birketræernes Løv var næsten grønt helt endnu, om end ikke længer saa saftfuldt som om Sommeren: kun hist og her stod et ungt Birketræ i det dybeste Rødt eller det reneste Guldgult."

Samtidig med at beskrivelsen således ved mikrosansningerne åbner sig 'indad' imod naturens uendelighed af enkeltindtryk, samler de sig til en stemningsmæssig helhed. Som hos de malende impressionister fører fragmenteringen af verden ikke til, at den falder fra hinanden. Af momenterne danner sig en helhed, ikke ved at nogen handler eller gør noget med verden, men ved at verden byder sig til for sansningens stemninger, som genskabes hos beskueren eller læseren. Midt inde i stormens øje breder sig en særlig stilhed, som ikke er fravær, men al tings sansemæssige nærvær.

Herved bliver det også klart, hvad det er, som bliver borte midt i Bermuda-trekanten: den sansende jæger selv. *En Jægers Dagbog* er en dagbog, skrevet af en jæger. Alt hvad den jæger oplever, fortælles i bogen. Men det fortælles på en sådan måde, at jægeren selv forsvinder. End ikke hans navn kender vi. Vi færdes på eller i omegnen af hans vidtstrakte gods, må man formode, men til godsbygningerne selv får vi ikke adgang, og hvad jægeren foretager sig ud over at jage, om han er gift, har børn osv. får vi ikke at vide. Jægeren er fuldstændig uden karakter i god borgerlig forstand. Samtidig med at han som sansende subjekt åbner sig for naturen, forsvinder han som handlende subjekt i verden og som objekt for verden og dens handlinger. Kun hvor verden antager naturmæssig form og som regnskyl tvinger ham til at søge ly eller uberegneligt påfører ham forsinkelser, gør den 'noget ved ham'. Verden er, kunne

man sige, tømt for civilisatorisk fremdrift, den er sunket tilbage til natur.

4

Læst i tilbageblik åbner en af den moderne naturfølelses klassiske tekster sig således for en forståelse af dens sammenhæng med sammenhængsløsheden. Naturfølelsen har altid eksisteret i en sådan enhed af det enhedsløse. Den opstod og udviklede sig igennem århundreder med den arkadiske tradition, hvori mennesker, som var plaget af kulturens byrde, skabte sig den sammenhæng, som kulturen opløste. Langt op i tiden var imidlertid den natur, som derved blev til for den sansende bevidsthed, blot en fordobling af den kultur, hvis byrde den overvandt. Her skabtes i form af hyrdernes enkle liv sociale modbilleder til kulturens komplekse tilstande, og i den arkadiske naturs overskuelige rum kunne mennesket blive sig bevidst om sig selv og sin evne til at gennemskue al tings sammenhæng. Imellem menneske og natur bestod ingen absolut modsætning.

I den moderne naturfølelse er en sådan sammenhæng brudt. Naturen bliver her til og kan her sanses i sin uendelige sammenhæng og sin enhed af mikroverden, men 'kun' ved at mennesket og dets sociale sammenhænge forsvinder ud af den. Sansningen bliver her 'al tings begyndelse', for den er så at sige opstået ved 'al tings ende'. Naturens Alt er som liv gennemtrængt af dødens Intet, der ikke længere er ikke-liv, men potenseret liv. Subjektets forsvinding udløser en kosmologisk alfølelse. Al-ensomheden bliver den nye tilstands bærende følelse og ledende erkendelse: Implosionen af subjektet bort fra dets sociale sammenhænge fuldbyrdes igennem en fortløbende eksplosion af dets sammenhængsstiftende energier i al-naturen.

August 1989